

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Kiss Máté Jenő

Jogos védelem a családon belüli erőszakkal szemben

Az agresszor életére törő bántalmazott cselekményének büntetőjogi megítélése

Doktori disszertáció tézisei

DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2023.149

Kutatóhely vezetője: Prof. Dr. Gellér Balázs József tanszékvezető egyetemi tanár

Témavezető: Dr. Filó Mihály egyetemi adjunktus

Budapest, 2023

I. Témaválasztás, a kutatás célkitűzései

A családon belüli erőszak az egyik legelterjedtebb, ennek ellenére leginkább felderítetlen bűncselekmény és emberijog-sértés a világon.¹ Nincs könnyű helyzetben, aki védekezne a bántalmazóval szemben: az erőtlen, kivédhető fellépés inkább csak fokozza az agresszor dühét, ezáltal még rosszabb helyzetbe hozza a védekezőt. Ezen tapasztalati tény ismeretében a bántalmazottak gyakran halálos erővel lépnek fel, amely alkalmas arra, hogy tartósan véget vessen a terrornak. Erre figyelemmel a kutatásom elsősorban azon bántalmazottak felé irányult, akik a zsarnok életére törtek. Olyan emberek történetét elemeztem, akik nem láttak más kiutat a pokolból, mint az agresszor megölését.

A dolgozat a családon belüli erőszak és a jogos védelem kapcsolatát dolgozza fel, arra a kérdésre keresi a választ, hogy az otthoni bántalmazás áldozatai milyen feltételek mellett mentesülhetnek jogos védelem címén a büntetőjogi felelősség alól, ha az agresszor életére törnek, és hogyan tehető a felelősségi rendszer – emberibbé.

Bár a családon belüli erőszak jelensége és a jogos védelem intézménye is kifejezetten kutatott területnek számítanak – előbbi ráadásul nem pusztán a jogtudomány szempontjából – és mindkét témával kapcsolatban számos monográfia és egyéb közlemény született az elmúlt években, a családon belüli erőszak és a jogos védelem kapcsolatának témakörével a hazai jogirodalom ezidáig nem foglalkozott behatóan, ilyen irányú kutatás nem folyt, a témában publikációk nem jelentek meg. Ami a külföldi irodalmat illeti, megállapítható, hogy elsősorban az angolszász irodalom az utóbbi időben részletesen tárgyalta az agresszort megölő bántalmazottak cselekményének megítélését és azt a kérdést, milyen jogi instrumentumok hívhatók fel az elkövetővé váló áldozatok védelmében. A német irodalom szűkebb körben, de szintén foglalkozott a témával.

A fentiekre tekintettel alapos kutatást folytattam a témában, melynek során felmértem, a jogos védelem mint büntethetőséget kizáró ok milyen keretek között hivatkozható sikeresen a büntetőeljárásban azon bántalmazottak számára, akik az agresszor életére törnek. Külön foglalkozom azokkal az esetekkel, melyekben a bántalmazott akkor lép fel az agresszorral szemben, amikor az éppen bántalmazza; illetve azokkal az esetekkel, melyekben a fellépésre nem konfrontatív helyzetben, hanem pl. az alvó bántalmazó lelövésével került sor. A kutatás során rávilágítottam a jelenlegi szemlélet és szabályozás által hordozott rendszerszintű méltánytalanságokra és áttekintettem, hogy változatlan jogszabályi keretek között milyen

¹ STRONG, Bryan – DEVAULT, Christine – COHEN, Theodore: The Marriage and Family Experience: Intimate Relationships in a Changing Society. Cengage Learning, Boston, 2010. 447.

jogértelmezési keretrendszer által lehet méltányosabbá tenni a büntető igazságszolgáltatást, illetve a jogos védelem szabályainak milyen módosítása tenné lehetővé, hogy a jogalkalmazók – a bántalmazottak szemszögét is figyelembe véve, a cselekményt kontextusba helyezve – igazságosabb döntéseket hozzanak.

Munkám célja tehát a büntető igazságszolgáltatás méltányosabb, igazságosabb döntések felé terelése volt: a jogos védelem intézménye által biztosított jogvédelem minél szélesebb körű kiterjesztése azon bántalmazottak vonatkozásában, akik – miután nem láttak más kiutat az évek óta tartó terrorból – az agresszor életére törtek. Fontos leszögezni, nem tartom kívánatosnak, hogy a bántalmazottak megöljék az agresszort, de ha az állam képtelen volt megvédeni őket a családon belüli erőszaktól és számtalan segélykiáltást követően sem kaptak valódi lehetőséget arra, hogy a törvénynek megfelelő módon szabaduljanak a bántalmazó fogságából, meg kell bocsátani nekik.²

II. A kutatás módszerei

A kutatás során a jogtudományi kutatás klasszikus módszerei mellett a társadalomtudományi kutatás empirikus metódusait is alkalmaztam a probléma mélyebb megértése érdekében.

Előbbi körben a dogmatikai kutatás nem volt mellőzhető. A dogmatika mint a jogrendszer – vagy az adott jogterület – belső logikája³ a büntetőjog-tudomány területén a diszciplína művelésének legalapvetőbb módszereként jelentkezik,⁴ ennél fogva az értekezés alapjául szolgáló kutatás során is elsődleges metódusként került alkalmazásra. A büntetőjog dogmatikája a jogterület intézményeinek, fogalmainak jelentését igyekszik ellentmondásmentes rendszerré formálni.⁵ A dogmatikai elemzés során a büntetőjog általános részéből elsősorban a jogos védelem intézményét tettem a vizsgálat tárgyává, annak minden aspektusát górcső alá véve, de az elemzés kiterjedt a kapcsolati erőszak különös részi tényállására, a távoltartás eljárásjogi intézményére és egyéb, a családon belüli erőszak elleni harc és a bántalmazással szemben kifejtett védekezés tekintetében releváns jogintézményekre is. A jogos védelem dogmatikai elemzése során a Savigny-féle négy klasszikus jogértelmezési módszer (nyelvtani, logikai, rendszertani és történeti) mindegyikét alkalmaztam, kiegészítve a

² DRESSLER, Joshua: Battered Women and Sleeping Abusers: Some Reflections. *Ohio State Journal of Criminal Law* 2006/3. 469.

³ GELLÉR Balázs – AMBRUS István: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019. 35.

⁴ BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog Általános Rész, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2009.* 33.

⁵ GELLÉR – AMBRUS 2019, 43.; BUSCH 2009, 33.

Jheringtől származó teleologikus módszerrel,⁶ a további kérdések tekintetében elsősorban a teleologikus szemlélet dominált.

Nélkülözhetetlen jogtudományi módszer volt a kutatás során a jogösszehasonlítás is, melynek feladata nemcsak egy adott ország jogrendszerének – ezen belül a jogszabályoknak, a joggyakorlatnak, elveknek – az értelmezése, hanem törekednie kell a társadalmi konfliktusok megelőzésére és megoldására is. Ennek érdekében elengedhetetlen volt más országok megoldásainak vizsgálata, újszerű szabályozási modellek keresése. Az összehasonlító módszer alapelve a funkcionalitás,⁷ mely arra a kérdésre keresi a választ, hogy az egyes jogrendszerek miként reagálnak bizonyos szabályozási szükségletekre.⁸ A kutatás során a jogos védelem és a családon belüli erőszakkal szemben kifejtett elhárító magatartás büntetőjogi megítélésének vizsgálata körében is széleskörű összehasonlítást végeztem, mely a kontinentális és az angolszász jogcsalád jogrendszereire terjedt ki. Figyelemmel voltam arra a körülményre, hogy a „német büntetőjog-tudomány a hazai büntetőjog számára évszázadok óta viszonyítási pont”,⁹ de más, a magyar jogrendszer számára példaként szolgáló, illetve hasonló fejlődési ívet bejáró kontinentális jogrendszerek megoldásait is vizsgálatom tárgyává tettem, csakúgy, mint a legfontosabb angolszász jogrendszereket, tekintetbe véve, hogy ezen jogcsalád ideáltípusa az angol jog.¹⁰

Nem lehetett eltekinteni a jogtörténeti elemzéstől sem, amely szükségszerűen alkalmazza az összehasonlítás módszerét, mégpedig elsősorban „az idődimenzió mentén”.¹¹ A jogtörténeti elemzés, illetve annak kronologikus módszere¹² fontos szerepet játszott az egyes jogintézmények fejlődésének vizsgálata, elsősorban a családon belüli erőszakkal szemben folytatott nemzetközi és hazai küzdelem feltárása és a jogos védelem intézményi fejlődésének elemzése során. A módszer alkalmazása lehetővé tette annak felvázolását, hogyan került a bántalmazás problémája a nemzetközi közösség és a magyar jogalkotó figyelmének középpontjába, és a fellépés egyes eredményei hogyan ösztönözték a szereplőket a hatásosabb jogvédelem biztosítására. Ugyanígy a jogtörténeti módszer segítségével tártam fel, hogyan

⁶ JAKAB András – MENYHÁRD Attila: A jog tudománya. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2015. 53.

⁷ ZWEIGERT, Konrad – KÖTZ, Hein: An Introduction to Comparative Law. (Third Edition) Oxford University Press, Oxford, 1998. 34.

⁸ SAMUEL Geoffry: An Introduction to Comparative Law. Theory and Method. Hart Publishing, Oxford and Portland, 2014. 65.

⁹ GÁL Andor: A jogos védelem teleologikus megközelítésben. Doktori értekezés. SZTE-ÁJK Doktori Iskola, Szeged, 2015. 16.

¹⁰ SZILÁGYI Péter: Jogi alaptan. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 334.

¹¹ FILÓ Mihály: Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009. 32.

¹² A jogtörténeti kutatás kronologikus és szinkronisztikus módszerére ld. pl. JAKAB – MENYHÁRD 2015, 382.

alakult a jogtalanul megtámadott személy elhárító magatartásának megítélése az ösközöségektől napjainkig, hogyan alakultak ki lassanként a jogos védelem modern szabályai.

A társadalomtudományi kutatás empirikus módszereit is széles körben alkalmaztam, ide tartoznak az interjúk, a kriminál-statisztikai elemzések és az aktavizsgálatok.

Az interjú a társadalomtudományok legelterjedtebb és legnépszerűbb kvalitatív adatforrása.¹³ Az empirikus kutatás részeként az elméleti ismeretek példákkal történő alátámasztása és új nézőpontok bevezetése érdekében magam is számos interjút készítettem. Jellemzően félig strukturált interjúkra került sor, melyek teret adtak az előre rögzített kérdésektől való eltérésre is. Beszélgettem olyan emberekkel, akik átélték a családon belüli erőszakot, akár áldozatként, akár elkövetőként, így több bántalmazott nővel és néhány bántalmazó férfival is sikerült interjút készítenem. Rajtuk kívül több olyan szakemberrel készítettem interjút, akik hivatásuk gyakorlása során gyakran találkoznak az otthoni bántalmazás jelenségével, így egy védőnővel és a családsegítő és gyermekjóléti szolgálat munkatársával, egy családon belüli erőszakkal kapcsolatos ügyeket régóta tárgyaló bíróval és egy ilyen ügyekkel évek óta foglalkozó ügyésszel, illetve a téma tapasztalt kutatójával is. A sikeres interjúk segítségével megismerhettem az alanyok saját attitűdjét, (szakmai) tapasztalatait, ezáltal a családon belüli erőszak jelenségének mélyebb, lényegibb megértése vált lehetővé. A beszélgetések segítségével azonosítani lehetett a bántalmazó és a bántalmazott személyiségéből fakadó, illetve az igazságszolgáltatás szereplőitől származó fontosabb hatásokat, jellemzőket.

A rendőrségtől és az ügyészségtől beszerzett adatok alapján végzett kriminál-statisztikai elemzés során arra kerestem a választ, hogy miként alakult a családon belül elkövetett, személy elleni erőszakos bűncselekmények elkövetőinek nemi megoszlása, illetve a kapcsolati erőszak regisztrált bűncselekményszáma, jellemzően kik alkotják ennek a bűncselekménynek az elkövetői és a sértetti bázisát és milyen a cselekmények földrajzi eloszlása. A statisztikai adatelemzés annak vizsgálatára is kiterjedt, hogy a büntetőeljárás nyomozási és ügyészségi szakaszában hogyan alakult az elmúlt években a jogos védelem címén történő eljárás-megszüntetések száma és ezen eljárások mekkora hányada indult hozzátartozók sérelmére elkövetett bűncselekmények miatt.

Végül fontos részét képezték a kutatásnak az aktavizsgálatok, amelyeket a magyar joggyakorlat megismerése érdekében folytattam. A koncepcióba illő ügyeket – tehát amelyek olyan cselekmény miatt indultak, melyet egy hosszú ideig bántalmazott személy az agresszor

¹³ JAKAB András – SEBŐK Miklós (szerk.): Empirikus jogi kutatások. Paradigmák, módszertan, alkalmazási területek. Osiris Kiadó, Budapest, 2020. 383.

sérelmére követett el – elsősorban a sajtóban azonosítottam. Felkerestem hat törvényszéket és egy levéltárat, helyben részletesen tanulmányoztam az iratokat, kijegyzeteltem a jegyzőkönyvek, szakvélemények, vádiratok, ítéletek tartalmát. Ezek az iratok a családon belüli erőszak jelenségének jellemzőire nézve is fontos megállapítások alapjául szolgáltak, elsősorban azonban arra világítottak rá, hogyan értelmezi a jogalkalmazó a jogos védelem szabályait, hogy gyakran képtelen a vizsgált cselekményt a családon belüli erőszak kontextusába helyezni még akkor is, ha a bántalmazásról árulkodó előzmények esetleg az ítéleti tényállásnak is részét képezik. A vizsgált iratok alapján tíz esettanulmányt készítettem, amelyek a dolgozat részévé váltak. Ezekkel azt szemléltettem, hogy ítélik meg hazánkban annak a cselekményét, aki bántalmazójának életére tör – akár konfrontatív helyzetben kerül sor a fellépésre, akár nem.

III. A kutatás eredményei és azok hasznosítási lehetőségei

Megvizsgáltam, hogy a jogos védelem – és annak külföldi megfelelői – mennyire hozzáférhető jogi instrumentumok azok számára az ellenük indult büntetőeljárásban, akik – miután hosszú ideig túrték a testi és lelki terrort egy családtag részéről és nem láttak más kiutat a pokolból – akár konfrontatív, akár nem konfrontatív helyzetben az agresszor életére törtek. A vizsgálat kiterjedt az angolszász és kontinentális jogcsalád számos jogrendszerére és a magyar joggyakorlatra. Az elemzés alapján megállapítottam, hogy bár találkozhatunk inspiráló és progresszív jogszabályi és jogértelmezési megoldásokkal külföldön (pl. a *battered women syndrome* fogalmával az angolszász országok bíróságai előtt, illetve a tartós veszély koncepciójával a német és svájci bírói gyakorlatban), a bántalmazó támadásaival szemben védekező személy cselekménye sehol sem részesül számottevően kedvezőbb elbírálásban, mint hazánkban. Rávilágítottam, hogy a konfrontatív helyzetben fellépő bántalmazottak gyakran mentesülnek jogos védelem címén a felelősség alól, mivel a jogos védelem törvényben megkívánt feltételei esetükben általában teljesülnek (igaz azonban, hogy találkozhatunk téves döntésekkel is), de az alvó agresszor megölése esetén a bántalmazó kapcsolat előzményeire a jog csak a büntetéskiszabás szintjén tud reagálni.

Ezt követően két irányban igyekeztem a jogalkalmazói gyakorlatban is alkalmazható, „kézzel fogható” tudományos eredményt kínálni, amely nemcsak a tudomány, de a joggyakorlat számára is értékessé teheti a dolgozatot.

A méltánytalan döntések orvoslása érdekében kidolgoztam egy, a jogalkalmazói gyakorlatban is hasznosítható jogértelmezési módszert, amely a bántalmazottak lényegesen szélesebb köre számára nyitná meg a jogszerű védekezés lehetőségét, ha – a szemszögükből

vizsgálva a körülményeket – nem mutatkozott más lehetőség a hosszan tartó terrorból való szabadulásra. Ennek implementálásával a legtöbb esetben jogszabáymódosítás nélkül, – egy általam helyesnek ítélt – kiterjesztő jogértelmezéssel is lehetőség nyílna a felelősség eliminálására.

Mivel azonban a bemutatott progresszív metódus alkalmazása jelenleg a jogalkalmazóktól nem elvárható – a jogfejlesztés lehetséges irányaira vonatkozó elméletek és a külföldi jogi megoldások adaptálása által hordozott lehetséges kockázatok vázlatos bemutatása után – kidolgoztam egy *de lege ferenda* javaslatot, mely két irányból közelítve törekszik a jogos védelem szabályainak módosítására. Az első irány szerint a javaslat – német és svájci bírói döntések alapján – megdönthetetlen vélelmet vezetne be a támadás veszélyének közvetlenségével kapcsolatban, ha a sérelem bekövetkezésének veszélye hosszú időn keresztül fennáll. A másik irány szerint a javaslat iránymutatást adna a jogalkalmazóknak a szükségesség feltételének értelmezése körében minden olyan ügyben, amelyben az érintettek viszonyában az erőszak és a fenyegetés alkalmazásának előzményei vannak. Utóbbi javaslat széleskörű bizonyításfelvételt tenne szükségessé a cselekmény kontextusát illetően, ennek folytán a jogalkalmazó arra kényszerülne, hogy a körülményeket a bántalmazott személy nézőpontját is figyelembe véve vizsgálja.

Ismételten megjegyzem, hogy bár semmiképp sem tartom kívánatosnak a halálos erővel történő fellépést, még akkor sem, ha az olyan valaki ellen irányul, aki évekig büntetlenül terrorizálta családját, a családon belüli erőszak természetrajzának ismeretében úgy látom, hogy vannak olyan helyzetek, amikor az érintettek szemszögéből vizsgálva a körülményeket, egyszerűen nem látható más út a szabadulásra. Úgy látom, hogy ha igazolható, hogy a bántalmazottakat az állam nem tudta megvédeni, a segítségkérés nem volt lehetséges, vagy eredménytelen maradt, megoldást kell találnunk az elkövetővé váló áldozatok büntetőjogi felelősség alóli mentesítésére. Álláspontom szerint a felvázolt megoldási javaslatok erre alkalmasak és mint apró lépések hozzájárulhatnak a családon belüli erőszak visszaszorításához és az otthonok – és a világ – biztonságosabbá tételéhez.

IV. Közlemények

- Kiss Máté Jenő: Népszavazás és alkotmánymódosítás. *Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle* 2013/1. 61-82.

- Filó Mihály – Kiss Máté Jenő: 22/2003. (IV.28.) AB határozat – eutanázia I. in: Gárdos-Orosz Fruzsina – Zakariás Kinga (szerk.): Az Alkotmánybírósági gyakorlat: Az Alkotmánybíróság 100 elvi jelentőségű határozata - 1. kötet. Társadalomtudományi Kutatóközpont, HVG-ORAC, Budapest, 2021. 523-538.

- Kiss Máté Jenő: A családon belüli erőszak mint a diszkrimináció megnyilvánulása az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. *Európai Jog* 2022/4. 35-40.

- Filó Mihály – Kiss Máté Jenő: Decision 22/2003. (IV. 28.) AB – Euthanasia I. in: Gárdos-Orosz Fruzsina – Zakariás Kinga (szerk.): The main lines of the jurisprudence of the Hungarian Constitutional Court: 30 case studies from the 30 years of the Constitutional Court (1990-2020). Nomos, Baden-Baden, 2022. 135-152.

- Garai Renáta – Kiss Máté Jenő: A szülőbántalmazás mint a családon belüli erőszak burokba zárt vetülete. *Ügyészségi Szemle* 2022/1. 6-24.

- Filó Mihály – Kiss Máté Jenő: Az öngyilkossághoz nyújtott orvosi segítség büntetőjogi megítélése. in: Filó Mihály (szerk.): Autonómia, életvédelem, jogbiztonság: az életvégi döntések szabályozása. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2022. 153-161.

- Filó Mihály – Kiss Máté Jenő: Életvédelem járvány idején – A triázs büntetőjogi problémái. *Jog Állam Politika* 2022/2. 33-44.

- Filó Mihály – Kiss Máté Jenő: Triázs és büntetőjog. in: Filó Mihály (szerk.): Életvégi döntések járvány idején. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2023. 145-155.

- Kiss Máté Jenő: Menekülés a partnerbántalmazás börtönéből I.: Az agresszor életére törő bántalmazottak cselekményének megítélése a kontinentális jogrendszerekben. *Ügyészségi Szemle*, 2023/2. (Megjelenés alatt)

- Kiss Máté Jenő: Menekülés a partnerbántalmazás börtönéből II.: Az agresszor életére törő bántalmazottak cselekményének megítélése az angolszász jogrendszerekben. *Ügyészségi Szemle*, 2023/3. (Megjelenés alatt)